

ЕКЛЕКТИЧНА ТЕОРИЯ НА ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

Тодор Шопов,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Abstract

The present essay is a theoretical study. It presents existing psycholinguistic accounts integrated in a unified theory of language acquisition. The approach is an eclectic explanation of a mentalist type of language development as an ontogenetic process.

1. Настоящата статия е теоретична. Тя съдържа кратко изложение на общи и абстрактни психолингвистически обяснения, интегрирани в единна теория на езикоусвояването. Характерът на теорията е еkleктичен – в нея се включват обобщения с различен обхват и изчерпателност. Целта е съществуващото психолингвистическо познание да се систематизира в цялостен психолингвистически модел (фиг. 1). Изложението не съдържа исторически преглед на изследванията в тази област и не разглежда постигнатия на-

---

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“, т. 4 (2018), стр. 134-143

Тодор Шопов

предък в разбирането на темата за езика и индивида. Освен това проектът не цели разработване на педагогическото приложение на създадения теоретичен модел (във връзка с това вж. Шопов, 2017).

Известно е, че съществуват множество факти, установени в областта на езиковото развитие, които не зависят от теоретичната рамка на даден автор. Те са изследвани и като се имат предвид, позволяват да се създаде широко описание или еkleктичен модел за педагогически цели. Статията е менталистично описание на развитието на езика като онтогенетичен процес.

Подобен подход имат и други изследователи. Например Анет Кармилоф-Смит (Karmiloff-Smith, 1992) прави опит да съчетае теорията на нативизма на Ноам Чомски (Chomsky, 1965) с теорията на интелектуалното развитие на Жан Пиаже (Piaget, 1960). (В скоба ще отбележим, че самият Пиаже отхвърля идеята за вродени способности и подчертава процеса на онтогенетично усъвършенстване към по-сложни взаимодействия между човека и физическата околност.) Изследователката разглежда езикоусвояването като множество от повторени репрезентации, произтичащи от неосъзнато знание към осъзнато знание и към вербално изразено знание (например двуезични деца използват коректно силни глаголни форми, напр. *went*, *came*, а на по-късен етап преминават през период на свръхгенерализиране на слаби глаголни форми, напр. *goed*, *comed*).

Друг сравнително нов опит за разширено описание е единният модел на езикоусвояването на Браян Макуини (MacWhinney, 2004). В него ядро от обработваща система, наречена *състезание*, се допълва от шест немодулни взаимодействия сили: „арени, подсказки, делене, съхраняване, кодове, резонанс“. И други изследователи предполагат наличието на абстрактен механизъм за комбиниране на символи, наречен *сливане*: „... заключението, че сливането [като рекурсия] попада в обхвата на идеята за универсална граматика е състоятелно, независимо дали тази рекур-

ЕКЛЕКТИЧНА
ТЕОРИЯ НА
ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

сия е уникална за универсалната граматика или е придобита от други системи“ (Chomsky, 2007). В модела известни формални и ментални подходи са интегрирани в обща теория, от която нашият еkleктичен модел се различава само формално.

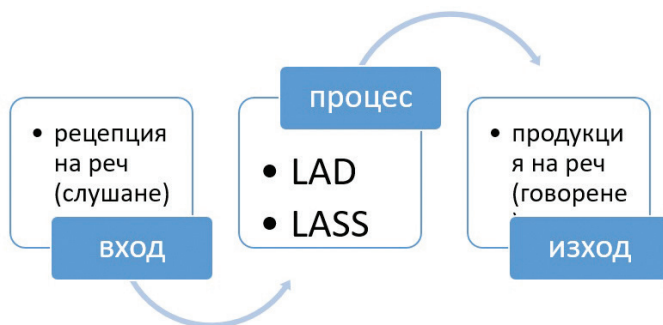
2. Известно е, че през втората половина на двадесети век емпиризмът (поведенчески психолингвистически обяснения) се замества с менталистически подходи, основаващи се на наблюдението, че „Синтактичното ядро на всеки език е толкова сложно и толкова специфично по форма, толкова различно от други форми на познание, че едно дете не би могло да го научи, ако вече няма формата на граматиката, програмирана в мозъка, тоест ако няма перфектно знание на универсална граматика“ (Searle, 1972, раздел 4). Това наблюдение, разбира се, е аргумент в подкрепа на теорията на нативизма относно вродените (биологични) абстрактни механизми в ума, които подпомагат и ограничават езикоусвояването (универсална граматика, *language-acquisition device*, LAD). Известни са още аргументи: „Информацията, давана на детето, когато други хора се обръщат към него или когато детето ги чува да разговарят един с друг, е ограничена по количество, фрагментарна и неперфектна. Изглежда, детето не би могло да научи език само чрез генерализиране от своя неадекватен опит, от изказванията, които слуша. Още повече, детето усвоява език на много млада възраст, преди неговите интелектуални способности да се развият“ (Searle, 1972, раздел 4).

Теорията на нативизма се допълва (въпреки че изглежда противоречива) от социокултурната перспектива за динамичното взаимодействие между наличната социална мрежа и познавателните умения на детето (*language-acquisition support system*, LASS).

Тук ще наречем създадения модел „еклектична теория на езикоусвояването“. Както посочихме, подходите на нативизма и на социалното взаимодействие си противоречат само на повърхността; всъщност те се допълват и могат да се разглеждат като единна психолингвистична теория. Еклектичната психолинг-

Тодор Шопов

вистична теория е представена в диаграмата на фиг. 1. Видно е, че компонентите ѝ са два; те представят двата процеса на езикоусвояването. Връзките в системата са естествените потоци на индивидуалния познавателен растеж, който по думите на Джером Брунер създава от опита „общи кодови системи, които позволяват на индивида да отиде отвъд данните до нови и възможно плодотворни предвиждания“ (Bruner, 1957: 234).

Фиг. 1. Диаграма: единна теория на езикоусвояването

3. Ще представим накратко елементите на модела.

Принципът на нативизма се състои в допускането за съществуването на вродени познавателни умения, представени чрез метафората, предложена от Ноам Чомски за *устройството за усвояване на език*: „Устройството за усвояване на език е само един компонент на цялостна система от интелектуални структури, които могат да се приложат при решаването на проблеми и формирането на понятия; с други думи, *faculté de langage* е само една от способностите на ума“ (Chomsky, 1965: 56). Тези познавателни умения със специфичен лингвистичен характер – *faculté de langage*, или езикова способност, – са два вида:

- Езикова способност в широк смисъл (*language faculty – broad sense, LFB*),
- Езикова способност в тесен смисъл (*language faculty – narrow sense, LFN*).

ЕКЛЕКТИЧНА
ТЕОРИЯ НА
ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

FLB се различава от FLN, както е показано в табл. 1 (Hauser, Chomsky and Fitch, 2002).

Езиковата способност в широк смисъл (FLB) е „биологически капацитет на хората (но не на шимпанзетата например), който ни позволява лесно да овладеем всеки човешки език без открито обучение. FLB включва този капацитет, но изключва други вътрешни системи на организма, които са необходими но недостатъчни за езика (напр. памет, дишане, храносмилане, кръвообращение)“ (пак там: 1571). Конкретните признаци са дадени в табл. 1.

Езиковата способност в тесен смисъл (FLN) е наречена *универсална граматика (също ментална граматика)*. Тя е „самата абстрактна лингвистична изчислителна система, независима от другите системи, с които взаимодейства и на които е интерфейс. FLN е компонент на FLB, а подлежащите ѝ механизми са подраздел на тези на FLB ... Ключов компонент на FLN е изчислителна система (тесен синтаксис), която генерира вътрешни репрезентации и ги налага върху сензорно-моторен интерфейс чрез фонологична система и върху концептуално-умишлен интерфейс чрез (формална) семантична система ... формално свойство на FLN е рекурсията, причинена от тесния синтаксис, посочен по-горе“ (пак там: 1571).

Нека припомним, че лингвистична рекурсия е повторената и последователна употреба на даден езиков елемент в речта. С други думи, рекурсия е възможността да се постави един компонент в структурата на друг компонент от същия вид. Относно лингвистичната рекурсия Чомски отбелязва, че „правилата на граматиката трябва да се повтарят по някакъв начин, за да генерират безкраен брой изречения, всяко със свой звук, структура и значение. Във всекидневния живот ние употребяваме постоянно това <рекурсивно> свойство на граматиката. Конструираме свободно нови изречения и ги употребяваме в подходящи случаи...“ (Chomsky, 1980: 221). Този вид езикова способност съдържа т.нар. *езикови универсалии*, които са лингвистични елементи, съществуващи във

Тодор Шопов

всички естествени езици. Например Джозеф Гринберг (Greenberg, 1963) изброява много лингвистични универсалии (ЛУ) като следните четири от областта на синтаксиса:

- Езици с доминиращ VSO словоред са винаги предпозиционни (ЛУ 3);
- Със значително по-голяма от случайна честотност, езици с нормален SVO словоред са постпозиционни (ЛУ 4);
- Ако един език има доминиращ SOV словоред и генитивът следва управляващото съществително, то прилагателното също следва съществителното (ЛУ 5);
- Всички езици с доминиращ VSO словоред имат SVO като алтернатива или като единствен алтернативен словоред (ЛУ 6).

В традицията на нативизма тълкуването на езиковата способност позволява да се потърси отговор на ред въпроси и да се предложи обяснение на езикоусвояването: „Защо хората, но никое друго същество, имат силата на рекурсията, за да създадат отворена и неограничена система на комуникация? Защо нашата система на рекурсия оперира с по-широка система от елементи или входяща информация (напр. числа, думи), отколкото други живи същества? Една възможност, съответстваща на актуалната мисъл в когнитивните науки, е, че рекурсията при животните представлява модулна система, предназначена за определена функция (напр. навигация) и недостъпна по отношение на други системи. През еволюцията модулната и домейн-специфичната система на рекурсия може би е станала достъпна и домейн-обща. Това е позволило на хората, навярно по уникален начин, да приложат силата на рекурсията към други проблеми. Тази промяна от домейн-специфична ориентация към домейн-обща ориентация може би е била насочена от определени селективни стимули, които са уникални за нашето еволюционно минало или са следствие (продукт) от друг вид умствена реорганизация“ (пак там: 1578).

ЕКЛЕКТИЧНА
ТЕОРИЯ НА
ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

Таблица 1. Признаци на езиковата способност

FLB		FLN
Сензорно-моторна езикова способност в широк смисъл	Концептуално-умишлена езикова способност в широк смисъл	Лингвистична рекурсия на езикова способност в тесен смисъл
Еволюция като уникално адаптиране с цел комуникация	Еволюция като уникално адаптиране с цел комуникация	Еволюция като уникално адаптиране с цел комуникация
Социолингвистична езикова компетентност	Социолингвистична езикова компетентност	Универсална граматика
Писмена система	Писмена система	Семантична система
Действена репрезентация	Иконическа репрезентация	Символическа репрезентация

Психолингвистичната теория за социалното взаимодействие описва, както образно се изразява Джером Брунер (Bruner, 1976: 1977), езикоусвояването (и изобщо образованието) като градеж, опрян на скеле от социална среда. Скелето крепи издигащите се стени на строежа: „... отнася се за стъпките, предприети за намаляване на степените на свобода при изпълняване на дадена задача, така че детето може да се съсредоточи върху едно трудно умение, което е в процес на усвояване в момента“ (Bruner, 1977: 19). С други думи, детето получава помощ от възрастния, за да постигне определена цел. Брунер обяснява съществуването на два главни режима на познание – логически режим, прилаган в науката, и наративен режим, употребяван от хората на изкуството и от всички нас в опита ни да разберем всекидневието си.

Теорията е обобщена така: „перцептивната организация е силно предопределена от очаквания, изградени на основата на минало взаимодействие с околната среда ... когато такива очаквания се нарушат от средата, поведението на субекта може да се опише като съпротива срещу разпознаването на неочакваното или несъответстващото ... съпротивата се проявява

Тодор Шопов

във фини и сложни и независимо от това в разпознаваеми перцептивни реакции“ (Bruner et al., 1949: 222).

Естествените потоци на индивидуалния познавателен растеж се основават на три начина на запаметяване на входящата информация (наричат се *режими на репрезентация*). Това са главните стъпки на развитието на ума в теорията на Брунер:

- Действена репрезентация (действия);
- Иконическа репрезентация (образи);
- Символическа репрезентация (думи).

В онтогенетичното развитие най-ранният етап (до 2-годишна възраст) съдържа действена репрезентация в ума. Детето съхранява опита си чрез моторни реакции, например помни размахването на дрънгалката. Този вид репрезентация създава т.нар *мускулна памет*. Това обяснение съответства на сензорно-моторния етап в теорията на Жан Пиаже.

Следващият по-късен етап (до 7-годишна възраст) е иконическата репрезентация. Информацията се съхранява визуално във формата на образи (т. нар. *око на ума и умствена картина*). Това обяснение може би съответства на предоперационния етап в теорията на Пиаже.

Третият етап на онтогенетичното развитие (след 7-годишна възраст) е символическата репрезентация. При нея информацията е съхранена чрез символи или знаци (например думи и числа). Това обяснение може би съответства на операционния етап в теорията на Пиаже. Във връзка с третия етап в развитието на езика на индивида остава открит въпросът дали езикът е причина или следствие на познавателното развитие.

Според Брунер трите етапа на познавателния растеж са единен процес на разширяване и задълбочаване на уменията, водещ към развиване на способностите на възрастния.

4. Ще заключим изложението си с обобщението, че явлението „езикосвояване“ е изследователски обект,

ЕКЛЕКТИЧНА
ТЕОРИЯ НА
ЕЗИКОУСВОЯВАНЕТО

който заслужено привлича внимание в областта на езиците. Настоящият проект допринася с еkleктичния си подход, който позволява обхватност и изчерпателност. Създаденият обобщен модел е удобен за прилагане в педагогически контекст. Въпросът за педагогическите аспекти на темата е разгледан в други разработки (Шопов, 2017).

БИБЛИОГРАФИЯ

Шопов, Т. (2017). Пост-методически педагогически модел на обучението по втори език. - Годишник на департамент „Романистика и германистика“ Т. 3, София: НБУ, 225-233, ISBN 978-954-535-993-4.

Bruner, J. (1957). *Going beyond the information given*. New York: Norton.

Bruner, J. and L. Postman (1949) On the Perception of Incongruity: A Paradigm. Harvard University, First published in *Journal of Personality* 18, 206-223.

Bruner, J. (1977). Early social interaction and language acquisition, in: H. R. Schaffer (Ed.), *Studies in mother-infant interaction*. London: Academic Press, 271–289.

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press.

Chomsky, N. (1980). *Rules and representations*. New York: Columbia University Press, ISBN 9780231048279.

Chomsky, N. (2007). Approaching UG from Below, in: Hans-Martin Gärtner; Uli Sauerland. *Interfaces + Recursion = Language? Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics. Studies in Generative Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Greenberg, J. (1963). *Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements*. Universals of Language, London: MIT Press, 110-113.

Тодор Шонов

Hauser, M. (2002). N. Chomsky and W. Fitch (22 November 2002), The Faculty of Language: What Is It, Who Has It, and How Did It Evolve? (PDF) *Science*, 298 (5598): 1569–1579, doi:10.1126/science.298.5598.1569, PMID 12446899.

Greenberg, J. (Ed.). (1963). *Universals of Language*. London: MIT Press, 73-113. (<https://web.archive.org/web/20100920162920/http://ling.kgw.tu-berlin.de/Korean/Artikel02/>)

Karmiloff-Smith, A. (1992). *Beyond Modularity: A Developmental Perspective on Cognitive Science*. Cambridge, Mass.: MIT Press/Bradford Books.

MacWhinney, B. (2004). *A Unified Model of Language Acquisition, Department of Psychology*. Carnegie Mellon University, (<http://repository.cmu.edu/psychology>), прочетен на 20.12.2017.

Piaget, J. (1960). *Child's Conception of Geometry*. New York: Basic Books.

Piaget, J. (1985). *The Equilibration of Cognitive Structures. The Central Problems of Intellectual Development*. Chicago: University of Chicago Press.

Searle, J. (1972). A Special Supplement: Chomsky's Revolution in Linguistics. *The New York Review of Books*. (<http://www.nybooks.com/articles/1972/06/29/a-special-supplement-chomskys-revolution-in-lingui/>)

Wood, D., J. Bruner and G. Ross (1976). The role of tutoring in problem solving, in: *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 17, 89–100.